

2. Маслоу А. Мотивация и личность /А. Маслоу. – СПб.: Евразия, 1999.
3. Додонов Б.И. Структура и динамика мотивов деятельности /Б.И. Додонов //Вопросы психологии. – 1984. – № 4. – С. 48-56.
4. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание / С.Л. Рубинштейн. – М.: АН СССР, 1957. – 328с.
5. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2001. – 720 с.
6. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирования личности /В.Г. Асеев. – М.: МГПИ, 1976. – 234 с.

In the article the features of motivation of students-musicians are outlined to professional growth, the ways of perfection of professionalism of future teachers of directed are exposed on self-determination in the process of continuous education.

Key words: motivation, self-education, artistically pedagogical preparation, pedagogical preparation.

Отримано: 19.02.2009

УДК 17.022.1:316.614.4

Н.П. Максимчук, І.М. Палилюцько

Особливості становлення моральних цінностей у процесі соціалізації особистості юнацького віку

У статті проводиться теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури щодо особливостей психічного розвитку та впливу процесу соціалізації на формування моральних цінностей у юнацькому віці.

Ключові слова: моральні цінності, ціннісні орієнтації, моральні норми, моральна свідомість, соціалізація, Я-концепція, юнацький вік, самовизначення.

В статье наведены теоретический анализ психолого-педагогической литературы, касающейся особенностей психического развития и влияния процесса социализации на формирование моральных ценностей в юношеском возрасте.

Ключевые слова: моральные ценности, ценностные ориентации, моральные нормы, моральное сознание, социализация, Я-концепция, юношеский возраст, самоопределение.

Вступ. Набір цінностей, якими оволодіває та які засвоює особистість в процесі соціалізації, задає суспільство. Дослідження цієї проблеми ми вважаємо актуальним, оскільки у ситуації серйозних соціальних змін у суспільстві, коли має місце розмитість ціннісної структури, багато цінностей порушується, і як наслідок, виникають протиріччя щодо ідеалів і цінностей. Особливо це стосується становлення моральної свідомості у юнацькому віці.

Формування ціннісної структури особистості виступає важливим чинником процесу соціалізації. Оволодіваючи нормами, цінностями, які існують у суспільстві, людина стає повноправним членом цього суспільства, повною мірою бере участь у соціальних відносинах.

Вивчення ціннісних орієнтацій молоді відображено в педагогічно-психологічних (І.Д. Бех, Т.С. Анісімова, В.І. Бойко, М.Й. Боришевський та ін.), соціально-психологічних (І.С. Кон, Д.В. Ярцев, А.Г. Здравомислов, В.О. Ядов та ін.) дослідженнях і висвітлено різні аспекти даної проблеми, а саме, формування моральної свідомості і поведінки у ранньому юнацькому віці у соціальному середовищі, особливості процесу соціалізації юнаків, духовні цінності у розвитку особистості, проблеми формування ціннісних орієнтацій студентів та ін. Отже, проблема вивчення моральності як системи соціальних вимог є актуальною та складною.

Метою нашої статті є аналіз психолого-педагогічної літератури щодо становлення моральних ціннісних орієнтацій у юнацькому віці під впливом процесу соціалізації.

Результати. Найцікавішим щодо формування системи цінностей особистості (Л.М. Антилогова, І.Д. Бех, М.Й. Боришевський, Т.В. Бутківська та ін.) є перехідний період від підліткового до юнацького віку. Період переходу від підліткового до юнацького віку припадає на старші класи. Важливим на даному етапі є формування самосвідомості, у зв'язку з чим перехід з дитинства до дорослої стадії, необхідність самовизначення, вибору життєвого шляху ускладнюється [8]. Також юнацький вік характеризується зміною внутрішніх позицій, коли юнак будує плани на майбутнє, визначає перед собою життєві цілі, визначається з вибором професії.

Юність – це всього лише початок дорослого життя, часто сприймається як чернетка, яку можна відкласти і почати писати заново. Відчуття того, що все життя попереду, дає можливість проб, помилок, пошуків. Вибраний шлях в цей період часто багато чого визначає в житті дорослої людини.

З психологічної точки зору, юність є періодом інтеграції у суспільство дорослих. Соціальні норми засвоюються, інтерпретуються індивідом і стають внутрішніми регуляторами поведінки. Засвоєння норм відбувається через систему внутрішнього фактор – Я-концепцію індивіда. Механізм регуляції поведінки залежить від ступеня усвідомлення і прийняття норм особистістю. Усвідомлення у свою чергу допомагає юнакові співставити свої та чужі вчинки, регулювати свою поведінку.

За періодизацією, прийнятою у вітчизняній психології, перехід від підліткового віку до юнацького починається з 15 до 17 років, ще його називають раннім юнацьким віком. І.Ю. Кулагіна, В.М. Гамезо підкреслюють, що у юнацькому віці спостерігаються стрімкі зміни у свідомості юнаків, коли одні чітко можуть визначити життєвий шлях і наполегливо досягати мети, інші ж відчувають невпевненість у собі, є непостійними у своїх вчинках, імпульсивні, їм важко себе зрозуміти, вони не приймають цінностей суспільства, але їм не можуть визначити власні цінності [6; 8].

В.М. Гамезо характеризує старший шкільний вік як початкову стадію фізичної зрілості і завершення статевого розвитку. На його думку, фізичний розвиток сприяє формуванню навичок та вмінь в трудовій діяльності, відкриває широкі можливості у виборі професії, а також розвитку особистісних якостей. Усвідомлення юнаками своєї сили, привабливості формує високу самооцінку, впевненість у собі, чи навпаки, усвідомлення слабкості викликає замкнутість, песимізм [6].

Адже процес самовизначення особистості у ранньому юнацькому віці відбувається активно. Однією з моделей соціального світу, згідно з думкою Є.А. Савченко, виступає школа, де слід враховувати не лише власні інтереси, а й інтереси оточуючих, орієнтуватися на моральні норми групи, до якої належить особистість [11].

Динаміка психічного розвитку в ранній юності залежить від багатьох факторів. Перш за все, це особливості спілкування

з референтними людьми, які впливають на процес самовизначення. Ситуація, що існує в сучасному суспільстві, нестабільність створюють перешкоди юнацькому самовизначенню.

Самовизначення, формування особистості в ранній юності пов'язані із формуванням світогляду. Юнаки “приміряють” позиції, переконання, цінності, ідеали до свого майбутнього і, як наслідок, глибше усвідомлюють їх. Формування світогляду, морального і професійного самовизначення, за І.Ю. Кулагіною, перебувають у тісному взаємозв'язку одне з одним [8, с. 327].

Юність є переходом від фізичної зрілості до зрілості соціальної, головним в цей період виступає залучення до дорослого життя, засвоєння норм (в тому числі моральних) і правил в оточуючому суспільстві, активна участь в різних видах суспільної діяльності, що розширює сферу спілкування, можливість засвоєння цінностей, формування моральних якостей особистості. Соціальна активність сприяє усвідомленості свого внутрішнього світу, особистісних якостей.

Т.В. Бутківська наголошує, що для юнацького віку характерним є “швидкоплинна динаміка цінностей, вони можуть постійно змінюватися в межах року і півроку” [5, с. 134].

Завершальним етапом юності є вік від 18 до 21-22 років. Цей перехід характеризується як час вибору життєвого шляху, побудова планів на майбутнє. Починається реалізація поставлених цілей – навчання у вузі, робота за вибраною спеціальністю, створення сім'ї.

Процес засвоєння цінностей, на думку Т.В. Бутківської, “виходить на вищий рівень – соціалізацію, формування особистості як суб'єкта системи соціальних зв'язків і стає однією з форм виховання. З одного боку, соціалізація є формою прийняття суспільних відносин особистістю, з іншого боку, молодь, взаємодіючи з суспільством, сприяє його оновленню” [5, с. 132].

Поняття соціалізація (від лат. *socialis* — суспільний) визначають як процес засвоєння особистістю досвіду соціуму, системи соціальних зв'язків [10]. Людина приймає поведінку, переконання, що є необхідними для життя у суспільстві.

Люди у процесі соціалізації вчаться взаємодіяти один з одним. Це процес активної участі у засвоєнні культури

відносин, формуванні соціальних норм, духовних, моральних, засвоєння психологічних механізмів, навиків практичної індивідуальної, групової роботи. Особливого значення набуває суспільне виховання. Система саморегуляції формується і розвивається у процесі інтеріоризації соціальних установок та цінностей. У процесі соціалізації відбувається становлення самопізнання і активної життєвої позиції. Людина збагачується досвідом, відбувається її становлення як особистості, само-реалізації [10, с. 593].

У процесі соціалізації змінюється внутрішня діяльність юнака, але не відбувається автоматичного розвитку моральності особистості. Цьому сприяє моральний досвід, який набувається завдяки виявленню активності у соціумі.

Накопичений життєвий досвід, на думку Т.П. Малихіної, сприяє формуванню моральної свідомості, що є основою становлення ціннісних орієнтацій юнацького віку [9]. Головним елементом моральної свідомості, вважає вона, є моральні знання, які виступають системою теоретичних понять, при розумінні яких підліток може використовувати ці знання у своїй поведінці [9].

Моральні знання важливе значення відіграють у протистоянні аморальності. На основі моральних знань юнаки можуть оцінювати дійсність, це дозволяє усвідомити помилковість тієї чи іншої життєвої позиції. Згідно з думкою Є.А. Савченко, “проявом моральних знань є розуміння моральних норм” [11, с. 27].

Важливою для нас є думка Л.М. Антилогової, що “моральна норма є мірою доступних і обов’язкових варіантів поведінки, що регулюють діяльність і відносини індивідів з позиції добра і зла” [1, с. 73].

Із засвоєння моральних знань починається засвоєння моральних цінностей. Розвиток моральних цінностей сприяє росту соціальної зрілості, підтверджує небайдуже ставлення до процесів, які відбуваються у суспільстві. Засвоєння соціальних норм сприяє постійному самовдосконаленню, становленню ціннісних орієнтацій, які є регулятором власної поведінки, що дозволяє діяти відповідно до моральних норм.

Отже, уявлення про ціннісні орієнтації (моральні цінності) залежить від розвитку свідомості, самосвідомості особистості, потреб, соціальних умов, соціально-психологічної адаптації особистості.

Моральні цінності розглядаються Л.М. Антилоговою як моральні норми, ідеали, принципи, сформовані у процесі історичного та соціального досвіду людства [1]. З іншого боку, “моральні цінності виступають як особистісний феномен, персоніфіковане ставлення людини до суспільних моральних цінностей, їх сприймання чи несприймання” [1, с. 75].

В ієрархії цінностей моральні цінності є вищими цінностями, тобто такими, що відповідають найважливішим людським потребам [1]. Отже, моральні цінності є проявом моральної свідомості, що забезпечують досягнення моральних цілей, є оцінюючим і регулюючим компонентом поведінки особистості у соціумі [9].

Моральні цінності, на думку Л.М. Антилогової, складаються із структурних елементів [1]. Ці цінності упродовж історичного періоду формувалися поступово. Насамперед відбувалось засвоєння особистістю моральних норм суспільства. На основі цього формувалася моральна оцінка, судження. Потім виникли моральні поняття, принципи. Нарешті це завершилось побудовою морального ідеалу як найбільш узагальненого поняття, і посіло вищий щабель у структурі моральних цінностей [1]. Варто зазначити, що в такій структурі моральних цінностей їх компоненти можуть змінювати своє положення у системі в залежності від історичної епохи [1].

Важливою для нас є думка Т.В. Бутківської про те, що світ цінностей – сфера духовної діяльності людини, її моральної свідомості. В ієрархії цінностей фундаментальними є моральні цінності [5]. Питання моральності супроводжують людину усе життя. Моральні цінності – це “загальнолюдські духовні цінності, ідеали – любов до ближнього, милосердя, гуманність та ін., що є вічними” [1]. Сьогодні ми переживаємо важкі часи відродження особистості, відновлення національних та загальнолюдських гуманістичних ідеалів і цінностей.

Система цінностей особистості, вважає Т.П. Малихіна, “формується на вищому рівні розвитку і регулює (контролює) поведінку і дії індивіда у різних ситуаціях соціальної активності, коли проявляється ставлення особистості до життєвих цілей і їх досягнення” [9, с. 95].

Стан розвитку суспільства вимірюється ієрархією його цінностей. Оскільки, як наголошує Т.В. Бутківська, “соціалі-

зація – процес можливостей співіснування у соціумі, то важливою складовою є соціальні цінності” [5, с. 130]. Завдяки цінностям особистість відчуває себе цілісно в оточуючому світі. Практична взаємодія людини з навколишнім середовищем та іншими людьми.

На основі аналізу стану сучасних ціннісних орієнтацій можна зробити висновок, що вічними залишаються загальнолюдські, моральні, духовні цінності, які утримують баланс у суспільстві, є вісью людяності, гуманності у суспільстві [5].

Важливим є простеження зв'язку процесу соціалізації і становлення духовних цінностей, морального виховання молоді. На думку багатьох вчених (В.Е. Давидович, І.Д. Бежа, М.Й. Борішевського, І.С. Кона, Д.В. Ярцева, М.Ю. Кондратьєва та ін.) у процесі соціалізації моральне становлення особистості займає центральне місце.

Важливою для нас є думка про те, що особливості соціалізації особистості підлітка в конкретний історичний період впливають на виникнення і протікання підліткової кризи [6]. Тому логічним є необхідність вивчати вплив соціально-економічних умов на процес становлення особистості у юнацькому віці, зокрема проблему становлення моральних цінностей.

Існуюча у сучасному суспільстві проблема грошей, що обумовлює ціннісні орієнтації молоді, надзвичайно гостра. Але відбувається зміщення в системі життєвих цінностей підлітків, переосмислюється значимість грошей у житті. Дослідження впливу грошей на процеси соціалізації підлітків, процеси становлення ціннісних орієнтацій є психологічною та соціально-педагогічною проблемою. Матеріальні цінності на даному етапі виступають для юнака як засіб існування та як засіб досягнення поставлених життєвих цілей, реалізації майбутніх планів, і як засіб оволодіння майбутньою професією.

Зокрема С.Ю. Буреніна дослідила та проаналізувала ставлення сучасних юнаків до грошей як еквівалента матеріальних і моральних цінностей [4]. У ході експерименту вона припускає, що у ранньому юнацькому віці, перебуваючи у складній соціальній ситуації розвитку, має місце обмеження реалізації матеріальних та духовних потреб, оскільки багато видів діяльності стають недоступними. Через це юнаки починають осмислювати феномен грошей. Гроші стають еквівалентом матеріальних та духовних цінностей. Результати дослідження показали протилежні точки зору на поставлену проблему.

З одного боку, гроші виступають засобом забезпечення високого рівня життя, з іншого боку, є знаком статусу у суспільстві, є засобом реалізації творчих ідей. У результаті гроші впливають на формування ціннісних орієнтацій особистості. Це може призвести до моральної деградації чи, навпаки, сприяти духовному розвитку. Дослідження показали, що кожен десятий досліджуваний розглядав гроші як засіб реалізації цінностей [4].

У процесі теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури ми доходимо висновку, що у ранньому юнацькому віці спостерігається формування інтелектуального апарату, який передбачає можливість осмислення власного світобачення, індивідуальної системи цінностей і “Я-концепції”.

Є.С. Шильштейном було проведено експеримент, мета якого – визначення специфіки презентації “Я” у юнацькому віці у процесі соціалізації особистості [12].

Дослідження показали, що юнацький вік характеризується тенденцією до зниження вираженості категорії спілкування та підвищення вираженості категорії діяльності особистості. В юності як головні носії цінностей виступають схематичні ролі “людина, яку я поважаю”. Спостерігається узгодженість між рівнями поведінкових установок та самовідчуття [12].

Характеризується двоякість “Я” і позитивність, що забезпечує зв’язок ціннісного і соціального виміру. Можна зробити висновок, що важливим є перебування у тій соціальній спільноті, яка легко б зв’язувала особистісні і групові цінності, максимально давала можливість реалізуватися, інакше протиріччя між соціальним образом-Я і Я-особистісним може призвести до внутрішнього конфлікту [12].

Визначення особливостей соціалізації особистості у ранньому юнацькому віці простежується у дослідженні Д.В. Ярцева, яке проводилось на основі використання методу опитування. У ході експерименту було виявлено тенденцію відгородженості в ранньому юнацькому віці від сім’ї, небажання вирішувати свої проблеми, опираючись на досвід та поради батьків. Цей факт свідчить про ослаблення значимості сім’ї, що зумовлено соціально-економічною нестабільністю. Тому часто є ускладненим для сучасного юнака процес формування ціннісних орієнтацій, які б у майбутньому сприяли успішній адаптації у соціумі.

Висновки. Проведене теоретичне дослідження дозволяє зробити висновок, що процеси формування моральних цінностей у юнацькому віці тісно пов'язані з процесом соціалізації.

Юнаки є активними учасниками суспільних відносин. Тож будь-які соціальні зміни у суспільстві впливають на розвиток їх ціннісних орієнтацій.

Юнацький вік є перехідним етапом від фізичної зрілості до зрілості соціальної. У цей період відбувається процес входження особистості в систему відносин у соціумі. Головним є залучення до дорослого життя, активна участь в різних видах суспільної діяльності, що розширює сферу спілкування, можливість засвоєння цінностей, формування моральних якостей. Саме колектив сприяє формуванню мотивів поведінки особистості. Соціальна активність сприяє усвідомленості свого внутрішнього світу, особистісних якостей.

Соціалізація особистості сприяє постійному самовдосконаленню, становленню ціннісних орієнтацій, що є регулятором власної поведінки.

У юнацькому віці в процесі соціалізації одне з центральних місць належить моральному становленню особистості.

Також варто підкреслити, що процес соціалізації впливає на становлення моральних цінностей. На сучасному етапі розвитку суспільства вічними залишаються загальнолюдські, моральні, духовні цінності. У процесі соціалізації людина збагачується досвідом, відбувається її становлення як особистості.

Список використаних джерел

1. Антилогова Л.Н. Нравственное сознание личности и его структура / Антилогова Л.Н. // Сибирская психология сегодня: Сборник научных трудов. – Кемерово: Кузбассвуиздат, 2002. – С. 72-89.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2-х кн. – Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади: Навчально-методичний посібник. – К.: Либідь, 2003. – 334 с.
3. Боришевський М.Й. Духовні цінності в становленні особистості – громадянина / Боришевський М.Й. // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 144-150.
4. Буренина С.Ю. Влияние денег на процессы социализации современных подростков: Автореф. на соискание уч. степени канд. педагог. наук: спец. 13.00.01

- “Общая педагогика” / Буренина Светлана Юрьевна. – Санкт-Петербург, 2000. – 20 с.
5. Бутківська Т.В. Ціннісний вимір соціалізації учнів / Бутківська Т.В. // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 130-136.
 6. Гамезо М.В. Возрастная и педагогическая психология: Учеб. пособие для студентов всех специальностей педагогических вузов / Гамезо М.В., Петрова Е.А., Орлова Л.М. – М.: Педагогическое общество России, 2003. – 512 с.
 7. Кондратьев М.Ю. Типологические особенности психосоциального развития подростков / Кондратьев М.Ю. // Вопросы психологии. – 1997. – № 3. – С. 69-78.
 8. Кулагина И.Ю. Возрастная психология. Развитие человека от рождения до поздней зрелости / И.Ю. Кулагина, В.Н. Колюцкий. – М., 2002. – 464 с.
 9. Малихіна Т.П. Моральне становлення підлітка як ланка розвитку його життєвої компетентності / Малихіна Т.П. // Збірник наукових праць (Психологічні науки). – № 3. – Бердянськ: БДПУ, 2006. – С. 9398.
 10. Российская педагогическая энциклопедия: В двух томах. – Том II. – Москва: Большая российская энциклопедия, 1999. – С. 593.
 11. Савченко Е.А. Оготовности старшеклассников противостоять аморальным проявлениям / Савченко Е.А. // Вопросы психологии. – 1997. – № 3. – С. 22-31.
 12. Шильштейн Е.С. Особенности презентации Я в подростковом возрасте / Шильштейн Е.С. // Вопросы психологии. – 2000. – № 2. – С. 6978.
 13. Ярцев Д.В. Особенности социализации современного подростка / Ярцев Д.В. // Вопросы психологии. – 1999. – № 6. – С. 54-58.

The article envisages the theoretical analysis of psychological and pedagogical literature on the peculiarities of psychological development and influence the process of socialization in shaping moral values in juvenile age.

Key words: moral values, value orientations, moral norms, moral awareness, socialization, self-concept, adolescent age, self-determination.

Отримано: 06.03.2009